# ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента Луценко Ірини Геннадіївни на дисертацію Нікіфорової Анастасії Юріївни «Діяльність правоохоронних органів щодо запобігання створенню непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» у галузі знань 26 «Цивільна безпека»**

**Актуальність дослідження.** Трансформація безпекового середовища України, зумовлена повномасштабною збройною агресією, тимчасовою окупацією частини території та поширенням пов'язаних із війною кримінальних загроз, потребує переосмислення підходів до організації правоохоронної діяльності. Особливе місце серед таких загроз посідає створення та функціонування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, здатних поєднувати організоване насильство з розвідувальною, логістичною, інформаційною та іншою діяльністю в інтересах держави-агресора. Їх небезпечність визначається не лише озброєністю та внутрішньою організованістю, а й можливістю пристосовуватися до змін обстановки, приховувати мережі забезпечення та відновлювати діяльність окремих осередків. За цих умов наукове дослідження механізмів запобігання створенню таких формувань набуває особливого значення для захисту населення, підтримання громадської безпеки та відновлення державного контролю на деокупованих територіях.

Сучасні безпекові виклики змінюють як характер протиправної діяльності, так і вимоги до спроможності правоохоронних органів своєчасно її виявляти. Використання цифрових засобів вербування й координації, транскордонних каналів фінансування та розподіленої інфраструктури забезпечення ускладнює встановлення організаційних зв'язків і фактичного внеску причетних осіб. Як слушно підкреслено в дисертації, початкова інформація про формування нерідко має фрагментарний характер, що підвищує значення її спільного аналітичного опрацювання та узгодженого

реагування компетентних суб’єктів. Відтак актуальним є розроблення науково обґрунтованої моделі запобіжної діяльності, яка забезпечуватиме раннє розпізнавання загроз, визначення пріоритетів і своєчасне припинення процесів комплектування, озброєння та ресурсного забезпечення незаконних формувань.

Додаткової актуальності обрана тема набуває в контексті реформування правоохоронної системи відповідно до євроінтеграційних прагнень України. Зміст такого реформування доцільно розглядати через підвищення інституційної спроможності органів правопорядку, розвиток аналітичного забезпечення їхньої діяльності, чітке розмежування повноважень та забезпечення підзвітності за прийняті рішення. У досліджуваній сфері це передбачає формування дієвих механізмів міжвідомчої взаємодії, сумісного й захищеного інформаційного обміну, а також використання міжнародного співробітництва для виявлення зовнішніх координаторів і транскордонних зв’язків формувань. Тому науковий інтерес становлять запропоновані напрями адаптації зарубіжного досвіду, зокрема поєднання оцінювання загроз, кримінального аналізу та партнерства правоохоронних органів із територіальними громадами.

Водночас євроінтеграційна спрямованість розвитку правоохоронної системи потребує послідовного забезпечення верховенства права та поваги до прав людини. Удосконалення засобів виявлення незаконних формувань має супроводжуватися визначеністю підстав втручання, пропорційністю застосовуваних заходів і можливістю контролю за їх правомірністю. Особливо важливим є відмежування протиправної діяльності від законної участі громадян в обороні держави, волонтерських ініціатив та інших форм громадської самоорганізації. Саме тому дослідження критеріїв індивідуальної оцінки поведінки особи та гарантій недопущення необґрунтованого обмеження її прав є необхідною складовою наукового забезпечення відповідних реформ.

Отже, актуальність дисертаційного дослідження Анастасії Юріївни Нікіфорової визначається поєднанням нагальної потреби реагування на трансформацію воєнно зумовлених загроз із довгостроковими завданнями розвитку ефективної, скоординованої та підзвітної правоохоронної системи. Обрана проблематика має істотне значення як для забезпечення безпеки в умовах воєнного стану, так і для післявоєнного відновлення та подальшого наближення правоохоронної діяльності України до європейських стандартів.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність**. Аналіз змісту представленого до опанування дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що робота містить необхідні для такої наукової праці складові: ґрунтовний науковий аналіз обраної теми, критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, масштабний предметно-змістовний компонент, суттєву емпіричну базу, належну апробацію результатів дослідження.

Об’єкт та предмет представленого кримінологічного дослідження визначені коректно. Досить обґрунтованою і логічною виглядає сама структура дисертації.

Основні положення, висновки та пропозиції з удосконалення чинного законодавства, що сформульовані авторкою у дисертації, базуються на системному підході та мають відповідний рівень обґрунтованості. Цьому сприяло вивчення достатньої кількість наукової літератури правового характеру, нормативно-правової бази, у тому числі закордонної, а також емпіричних джерел. Зокрема, в ході дослідження було опрацьовано матеріали 170 судових рішень за ст. 260 КК України упродовж 2014–2025 рр.; отримано результати опитування 93 слідчих і 122 оперативних працівників Національної поліції України з проблем запобігання створенню НЗВЗФ; узагальнено інформаційно-аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової

адміністрації України, а також результати вивчення оперативно-розшукової, слідчої та судової практики.

Варто також відзначити високий рівень фахової компетентності та творчі здібності дисертантки, що надали їй можливість вдало визначити акценти своєї роботи, підкреслити та обробити різноманітну емпіричну інформацію, а також порушити низку актуальних та дискусійних питань, що зумовлені недостатнім рівнем розробленості теоретичних положень кримінологічної науки в частині запобігання створенню непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Науковий апарат дисертації А. Ю. Нікіфорової є достатньо високим, матеріал викладений чітко та доступно. Позиції, які відстоює авторка, ґрунтуються на наявних досягненнях закордонної та вітчизняної кримінологічної та кримінально-правової науки.

**Новизна представлених теоретичних результатів.** Наукову новизну дисертаційного дослідження визначає сукупність положень, спрямованих на вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо запобігання створенню не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Особливої уваги заслуговують результати, сформульовані авторкою вперше:

– розроблено комплексну методику діяльності правоохоронних органів щодо запобігання створенню НЗВЗФ в умовах воєнного стану, яка ґрунтується на характеристиці діянь, передбачених ст. 260 КК України, та охоплює: кількісні й якісні показники, що характеризують їх стан і тенденції; детермінанти, що зумовлюють створення та функціонування НЗВЗФ; значущі ознаки організаторів, керівників та інших учасників, зокрема готовність діяти в організаційній структурі військового типу на засадах єдиноначальності, підпорядкованості та дисципліни, проходити військову, стройову чи фізичну підготовку й виконувати визначені керівництвом завдання; систему суб’єктів запобігання, їхню компетенцію та взаємодію; узгоджений комплекс правових і організаційних заходів запобігання;

– узагальнений зарубіжний досвід дозволив сформувати комплексну організаційно-аналітичну модель діяльності правоохоронних органів щодо запобігання створенню НЗВЗФ в умовах воєнного стану, яка поєднує постійне міжвідомче оцінювання загроз за методологією SOCTA, партнерську взаємодію поліції з військовими адміністраціями та територіальними громадами, OSINT-аналіз, узагальнення інформації про вербування, фінансування, озброєння, транскордонні переміщення і цифрову координацію, а також застосування методів community policing, ситуаційного та просторового запобігання з метою нейтралізації організаційної, кадрової, фінансової, матеріально-технічної й інформаційної інфраструктури НЗВЗФ та відновлення безпечного середовища на деокупованих і прифронтових територіях;

– запропоновано програмно-правовий механізм запобігання створенню НЗВЗФ в умовах воєнного стану й післявоєнного відновлення України шляхом розроблення та прийняття комплексу взаємоузгоджених стратегічних і планових документів (Стратегія протидії злочинності в Україні до 2035 р., Комплексний план запобігання кримінальним правопорушенням на 2027–2035 рр., регіональні плани запобігання створенню НЗВЗФ), положення яких мають ураховувати безпекову специфіку прифронтових, прикордонних і деокупованих територій;

– науково доведено доцільність запровадження у оперативно-розшукову практику запобігання створенню НЗВЗФ стратегії випередження, яка передбачає такі напрями: пошуковий – виявлення та припинення дій із добору й вербування учасників, формування системи командування та підпорядкування, організації військової підготовки, фінансування, озброєння й матеріально-технічного забезпечення; установлення організаторів, керівників, інших учасників, зовнішніх координаторів і каналів цифрового управління; виявлення місць підготовки та зберігання зброї, перекриття каналів її незаконного переміщення; викриття способів маскування НЗВЗФ під виглядом зовнішньо правомірної діяльності, приховування персонального

складу, ресурсної бази та засобів зв’язку, а також недопущення відновлення законспірованих осередків на деокупованих територіях; перевірочний – перевірка інформації в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів на територіях ведення бойових дій, у прифронтових, прикордонних і деокупованих районах; інформаційно-аналітичний – одержання, систематизація та оцінювання відомостей про організацію та діяльність НЗВЗФ.

В межах рецензованого дослідження виправданим видається прагнення дисертантки обґрунтувати деякі нові теоретичні положення, уточнити зміст окремих понять та категорій, що мають значення для кримінально-правової кримінологічної науки, в результаті чого було удосконалено низку положень щодо понятійного апарату, кримінально-правового забезпечення запобігання, систематизації детермінант і пошукових ознак створення та діяльності відповідних формувань. Подальшого розвитку набули наукові підходи до розуміння об’єкта кримінального правопорушення, криміналізації діяльності таких формувань, характеристики сучасних способів їх створення, диференціації причетних осіб та організації міжнародного співробітництва. Сукупність цих напрацювань позитивно характеризує особистий внесок дисертантки в розроблення досліджуваної проблематики та засвідчує змістовний зв’язок нових результатів із розвитком наявних наукових положень.

**Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.** За відомостями, наведеними в роботі, основні результати дослідження відображено у семи наукових публікаціях, серед яких чотири статті у наукових фахових виданнях України та три праці у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій (стор. 30). Тематика зазначених публікацій охоплює основні складові дисертаційного дослідження: характеристику лідерів та інших учасників незаконних формувань, криміналізацію їх створення, зарубіжний досвід діяльності правоохоронних органів і заходи запобігання в Україні. Така

спрямованість свідчить про змістовний зв’язок із проблематикою всіх розділів роботи та послідовне представлення авторкою результатів наукового пошуку.

Апробацію результатів дослідження здійснено на трьох науково-практичних конференціях, присвячених викликам національній стійкості, сучасним суспільним загрозам та правовим і соціально-психологічним проблемам. Тематика оприлюднених матеріалів доповнює статейні публікації питаннями особливостей створення незаконних формувань в умовах збройного конфлікту, організаційних заходів запобігання та використання зарубіжного досвіду.

Отже, за наведеним у дисертації переліком публікацій науковий доробок авторки характеризується належним тематичним охопленням основних напрямів дослідження.

**Рекомендації щодо використання одержаних авторкою дисертації результатів.** Одержані авторкою дисертації результати можуть бути використані у нормотворчій роботі парламенту у кримінально-правовій сфері, зокрема в частині удосконалення чинного законодавства, що регулює питання відповідальності за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 160 КК України). На основі отриманих результатів видається за можливе розробити відповідні методичні рекомендації для оперативних підрозділів Національної поліції України, які взаємодіють зі Службою безпеки України, Державною прикордонною службою України та іншими компетентними органами щодо запобігання створенню та діяльності НЗВЗФ.

**Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.** Ознайомлення з текстом дисертації засвідчує належну увагу авторки до оформлення використаних наукових джерел і розмежування власних положень та поглядів інших дослідників. Запозичені наукові позиції, нормативні положення й матеріали судової практики супроводжуються посиланнями, що дозволяють простежити джерельне підґрунтя аргументації.

Прозорості представлення дослідницьких матеріалів сприяють також перелік публікацій за темою дисертації та зведені результати опитування, розміщені в додатках. У межах змістового аналізу наданого рукопису фактів порушення академічної доброчесності не встановлено. За наданими матеріалами дисертаційного дослідження культура наукового викладу та оформлення посилань оцінюються позитивно.

**Оцінка змісту дисертації та її завершеності**. Зміст дисертаційного дослідження характеризується логічністю викладу, послідовністю розвитку авторської думки та взаємопов'язаністю сформульованих положень.

Обрана структура забезпечує поступове розкриття проблематики: від з'ясування теоретичних засад і кримінально-правових ознак досліджуваного явища до встановлення його кримінологічних характеристик та обґрунтування заходів запобігання.

Позитивно слід оцінити узгодженість дослідницьких завдань зі змістом роботи та загальними висновками, у яких відображено основні результати їх виконання. Поєднання теоретичного аналізу, узагальнення емпіричних матеріалів і формулювання прикладних рекомендацій надає дисертації цілісності та засвідчує її змістову завершеність.

Щодо положень роботи, які викликали особливу зацікавленість, позитивну оцінку і науковий інтерес, за структурою роботи можна виокремити такі.

По-перше, обґрунтованим є підхід до оцінювання загроз, за якого зменшення кількості облікованих правопорушень не ототожнюється автоматично зі зниженням небезпеки незаконних формувань. Дисертантка звертає увагу на їх організаційну трансформацію, прихованість мереж забезпечення та використання малих спеціалізованих груп (стор. 19-20, 214). Із необхідністю врахування цих обставин варто погодитися, оскільки оцінювання безпекової ситуації потребує зіставлення статистичних показників із якісними змінами досліджуваного явища. Це положення

орієнтує правоохоронну діяльність на виявлення реальних загроз, зокрема тих, які не повною мірою відображені в офіційному обліку.

По-друге, підтримки заслуговує вимога індивідуального встановлення фактичної ролі та внеску кожної причетної особи. Авторка обґрунтовано наголошує, що висновок про керівництво формуванням не може ґрунтуватися виключно на використанні позивного, військового звання, публічному авторитеті або формальному включенні до певного списку; визначального значення набувають конкретні управлінські дії (стор. 154-155). Такий підхід сприяє розмежуванню організації, керівництва, участі та інших форм сприяння, забезпечуючи обґрунтованість оцінки поведінки особи.

По-третє, науково виваженим є розмежування кримінологічної типології та кримінально-правової оцінки діяння. На стор. 157 дисертантка прямо застерігає, що належність особи до певного типу не замінює встановлення конкретного діяння, умислу та фактичного внеску у функціонування формування. Із цією позицією слід погодитися, оскільки вона визначає належні межі використання типології для диференціації запобіжних заходів. Важливою перевагою є також недопущення стигматизації ветеранів і військовослужбовців на підставі самого лише бойового досвіду або посттравматичних станів.

По-четверте, позитивної оцінки заслуговує орієнтація на завчасне планування правоохоронної діяльності на деокупованих територіях. Авторка пов’язує його з установленням місць зберігання зброї, командних пунктів, каналів фінансового й логістичного забезпечення та недопущенням відновлення незаконних формувань (стор. 92). Переконливість цього підходу полягає у врахуванні тривалого характеру відповідних загроз, відновлення територіального контролю саме по собі не усуває залишених організаційних зв’язків і ресурсної інфраструктури. Завчасна підготовка дозволяє визначати першочергові завдання та узгоджувати використання наявних сил і засобів.

По-п’яте, принципово важливим є поєднання випереджувального реагування з гарантіями прав людини. Дисертантка наголошує, що непрямі пошукові ознаки мають орієнтувальне значення та самі по собі не можуть обґрунтовувати висновок про участь особи у незаконному формуванні (стор. 206). Це положення узгоджується з рекомендаціями щодо недопущення дискримінаційного профілювання та залучення громадськості лише в межах установлених повноважень (стор. 200). Такий підхід заслуговує на підтримку, оскільки забезпечує належне співвідношення оперативності запобіжної діяльності, обґрунтованості правоохоронних рішень і захисту особи від необґрунтованого втручання.

**Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.** Позитивно оцінюючи науковий рівень роботи, обґрунтованість основних висновків і практичну спрямованість рекомендацій, доцільно звернути увагу на окремі положення, які потребують додаткової аргументації та можуть бути предметом обговорення під час публічного захисту.

1. На стор. 52-74 дисертантка розглядає питання криміналізації створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, зосереджуючи основну увагу на соціальній обумовленості відповідної заборони та її значенні в умовах збройної агресії рф. Водночас у підрозділі 1.2 «Криміналізація створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» недостатньо розкрито ретроспективний аспект причин та умов виникнення таких формувань до початку агресії у 2014 році. Вбачається доцільним окреслити соціально-політичні, організаційно-правові та інші обставини, які існували до зазначених подій і могли поступово створювати підґрунтя для виникнення та розвитку НЗВЗФ. Такий аналіз дозволить більш повно пояснити становлення кримінально-правової заборони та відмежувати раніше сформовані передумови від чинників, безпосередньо зумовлених збройною агресією.

2. На стор. 75-92 дисертантка розглядає зарубіжний досвід діяльності правоохоронних органів щодо запобігання створенню НЗВЗФ, зосереджуючи

фокус уваги на державах і територіях, які зазнали збройних конфліктів, сепаратистських проявів та зовнішнього втручання. Такий вибір є виправданим з огляду на сучасні загрози для України, проте порівняльний аналіз доцільно було б поглибити вивченням досвіду держав Європейського Союзу, які в досліджуваний період не переживали збройного конфлікту на власній території та розвивали механізми раннього запобігання незаконній воєнізованій самоорганізації. Попри розгляд загальноєвропейських інструментів співробітництва, окремого висвітлення потребують моделі, результативність яких виявляється у своєчасному припиненні відповідних загроз і недопущенні їх переростання у масштабне збройне насильство. Водночас важливо встановити, якою мірою такий результат забезпечувався саме запобіжною діяльністю правоохоронних органів, а не лише сприятливішими суспільно-політичними умовами. Розкриття цього питання матиме особливе значення для повоєнного відновлення, коли поряд із нейтралізацією наслідків війни необхідно забезпечити стійкі механізми недопущення повторного виникнення та розвитку НЗВЗФ.

3. На стор. 91-92 дисертантка звертає увагу на перспективність використання зарубіжного досвіду щодо міжвідомчого оцінювання загроз, формування регіональних профілів ризику, партнерства поліції з громадами та міжнародного інформаційного обміну. Надаючи схвальну оцінку комплексності цих пропозицій, доцільно уточнити критерії визначення інструментів, придатних для першочергового впровадження в українських правових реаліях. Які з них можуть застосовуватися в межах наявних організаційних можливостей, а які потребують додаткового нормативного, кадрового чи технічного забезпечення. Окремого пояснення потребує диференціація запропонованих підходів для прифронтових, деокупованих і відносно безпечних територій з огляду на відмінності умов правоохоронної діяльності.

4. На стор. 163-209 дисертантка визначає загальні та спеціальні заходи запобігання створенню НЗВЗФ, пропонуючи напрями вдосконалення

нормативного, організаційного та інформаційно-аналітичного забезпечення відповідної діяльності. Водночас належної конкретизації потребують критерії оцінювання ефективності запропонованих заходів. Авторка слушно наголошує, що таке оцінювання не повинно обмежуватися кількістю розпочатих кримінальних проваджень або затриманих осіб, та пропонує враховувати припинення каналів фінансування, постачання зброї й вербування (стор. 92), проте наведені орієнтири потребують подальшого методичного розроблення. Зокрема, доцільно розмежувати показники виконання запланованих заходів і показники фактичного зменшення загрози, визначити часові межі оцінювання та способи встановлення зв'язку між запобіжним впливом і досягнутим результатом. Окремого пояснення потребує оцінювання загальних заходів, наслідки яких можуть виявлятися поступово та залежати від ширшого кола соціальних і безпекових чинників. У зв'язку із цим під час публічного захисту бажано уточнити, яку систему кількісних і якісних критеріїв дисертантка пропонує використовувати для оцінювання ефективності загальних та спеціальних заходів і як за її допомогою можна відмежувати реальне послаблення спроможності НЗВЗФ від формального покращення показників у звітності правоохоронних органів.

5. На стор. 200-201 дисертантка наголошує на провідній ролі підрозділів Національної поліції України у безпосередньому запобіганні створенню незаконних формувань, передбачаючи їх взаємодію зі Службою безпеки України та іншими компетентними органами. Водночас визначення підслідності кримінальних правопорушень не є тотожним установленню організаційного лідерства у комплексній запобіжній діяльності. Тому додаткової аргументації потребує вибір провідного суб'єкта у випадках, коли загроза одночасно пов'язана з організованою злочинністю, зовнішнім управлінням і використанням формувань у воєнних цілях. Доцільно пояснити, чи передбачає авторська модель постійного координатора, чи допускає зміну провідного органу залежно від характеру загрози та етапів реагування.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер і спрямовані на уточнення окремих складових авторських положень. Вони не заперечують наукової новизни та практичної цінності одержаних результатів і не змінюють загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження.

**Загальний висновок.** Дисертаційна робота Нікіфорової Анастасії Юріївни «Діяльність правоохоронних органів щодо запобігання створенню непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань» є самостійним, завершеним монографічним дослідженням, у якому розв'язано актуальне наукове завдання щодо вдосконалення теоретичних засад та практичних механізмів запобіжної діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану. Одержані результати характеризуються науковою новизною, мають теоретичне і практичне значення та становлять особистий внесок авторки в розвиток досліджуваної проблематики. Зміст роботи, обґрунтованість сформульованих положень і висновків та прикладна спрямованість рекомендацій засвідчують належний рівень наукової підготовки дисертантки, її здатність самостійно здійснювати дослідження й розв'язувати складні науково-прикладні завдання, а також те, що дисертантка оволоділа методологією наукової діяльності.

За актуальністю теми, науковою новизною, обґрунтованістю висновків, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів дисертаційна робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а за структурою та оформленням – Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 3 лютого 2017 року за № 155/30023.

Отже, Нікіфорова Анастасія Юріївна за результатами публічного захисту дисертації заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за

спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» у галузі знань 26 «Цивільна безпека».

**Офіційний опонент:**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
навчально-наукового інституту №1
Харківського національного університету
внутрішніх справ **Ірина ЛУЦЕНКО**